

УДК 378.4(430)

DOI: 10.24144/2218-5348.2020.1(21).139-150

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

ІНТЕГРУЮЧА РОЛЬ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ЖАНА МОНЕ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СПІЛЬНОТИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕНТ

У статті розкрито історію становлення та сучасного стану реалізації освітніх програм Жана Монне в Україні. Визначено їхню сутність, окреслено участь України в програмах Жана Монне з 2001 року до сьогодні, акцентовано увагу на створенні Центру досконалості Монне в Донецькому державному університеті управління. Європейські демократичні цінності є результатом тривалого шляху людства до самоповаги. Їхнє інституційне закріплення стало підґрунтям всебічних здобутків людської цивілізації протягом останніх понад двохсот років. Процес ствердження демократичних цінностей не був прямим і однозначним. Прихильність західного світу саме цим спільним цінностям забезпечили руйнацію тоталітарних режимів, принаймні в Європі, наприкінці ХХ століття. Жорсткі виклики спільним демократичним цінностям поставили перед вільним світом першочергове питання адекватної відповіді на зухвалу російську агресивну політику. Перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога над агресором, можлива винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей, і реалізація програм Жана Монне в Україні є в цьому важливим чинником.

Ключові слова: Програма Жана Монне, демократичні цінності, Центр досконалості, соціальна політика ЄС, європейські студії, євроінтеграційні процеси.

The Jean Monnet Program was launched in 1990 to promote the European idea. The article describes the history of its formation and the current state of Jean Monnet educational programs in Ukraine. The essence of the Jean Monnet programs is defined, the participation of Ukraine in the Jean Monnet programs from 2001 to the present is outlined. The attention is focused on the creation of the Jean Monnet Center of Excellence in Donetsk State University of Management. European democratic values are the result of humanity's long path to self-respect.

Their institutional consolidation has underpinned the comprehensive gains of human civilization over the last two hundred years. The process of asserting democratic values was not straightforward. The Western world's commitment to these common values ensured the destruction of totalitarian regimes, at least in Europe, at the end of the twentieth century. Fierce challenges to common democratic values have made the free world face the foremost question of adequately responding to impudent Russian aggressive policies. The prospect of stopping the Russian invasion and the future victory over the aggressor is possible only through the consolidation of the West on the basis of shared liberal-democratic values, and the implementation of Jean Monnet's programs in Ukraine is an important factor thereof.

Keywords: *Jean Monnet Program, democratic values, Center of Excellence, EU social policy, European Studies, Euro integration processes.*

Актуальність дослідження визначається конституційним закріпленням європейської інтеграції України та новим етапом імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Окремі аспекти проблеми були предметом наукових студій багатьох науковців. Зокрема можна назвати таких вчених, як І.Артёмов [1], О.Головко-Гавришева [2], Н.Діденко [3], І.Ліман [4], Р.Петров [5], І.Сікорська [6], О.Червякова [7] та інших. Вагомі дослідницькі здобутки зробили дві українські неурядові громадські організації – Українська асоціація європейських студій та Українська асоціація викладачів та дослідників європейської інтеграції. Втім, поглиблення європейської інтеграції України на тлі російської агресії та посилення російських впливів на ЄС потребує подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є висвітлення історії становлення та сучасного етапу освітніх програм Жана Моне в Україні. Реалізація визначеної мети відбувалася шляхом вирішення таких завдань: визначення сутності програм Жана Моне, окреслення участі України в програмах Жана Моне, показу досвіду Донецького державного університету управління у створенні Центру досконалості Моне.

Програма імені Жана Моне – ініціатива Європейського Економічного Співтовариства, започаткована у 1990 році з метою пропагування європейської ідеї (ідеї Об'єднаної Європи) і поширення європейських студій в Європі та на інших континентах. Програму Жана Моне (Jean Monnet Programme) названо на честь Жана Моне – одного з «батьків-засновників» Європейського Союзу (Європейських Спільнот), першого президента Вищого органу Європейської спільноти з вугілля та сталі. Жан Монне (1888-1979) у 1930-х роках був заступником Генерального секретаря Ліги націй, у 1940 р. подав У. Черчілю ідею про франко-британський союз. Він палко вірив у повномасштабне європейське об'єднання – політичне, військове та

економічне. До цієї мети, на його думку, треба йти крок за кроком, дотримуючись так званого функціоналізму, тобто поступово передаючи дедалі більшу кількість сфер діяльності органам наднаціонального контролю. Ж. Моне належать слова: «Європи ніколи не було – Європу ще треба створити» [8].

Програма імені Жана Моне – є ініціативою Європейської Комісії, була започаткована у 1990 р. Вона покликана пропагувати європейські цінності та ідеї Об'єднаної Європи, сприяти поширенню європейських студій в Європі та на інших континентах. Програма імені Жана Моне – це одна з освітніх програм Європейського Союзу, мета якої полягає в підвищенні рівня знань та поінформованості суспільства в ЄС та поза його межами з питань європейської інтеграції, через стимулювання викладання, дослідницької діяльності з європейської інтеграції, зокрема стосунків ЄС з іншими країнами, міжлюдського та міжкультурного діалогу. Починаючи з 2007 року програму Жана Моне інтегровано в більш загальну Програму навчання впродовж життя нарівні з такими освітніми програмами як, наприклад, Еразмус Мундус. У рамках програми Жана Моне Європейський Союз виділяв кошти університетам на започаткування викладання дисциплін, пов'язаних з тематикою європейської інтеграції та розвитку наукової діяльності в зазначеній сфері. Дисципліни загалом стосуються розбудови європейської спільноти, європейського права, європейської економіки, європейської політики, історії європейської інтеграції тощо.

У 2014 році програма Жана Моне трансформувалась у напрям Жан Моне нової програми ЄС Еразмус+. Відбувся перший конкурс проєктів. **Ціль напрямку Жана Моне в рамках Еразмус+:** активізувати євроінтеграційний дискурс, сприяти досконалості євроінтеграційних студій, залучати вищі навчальні заклади до дослідження євроінтеграційних процесів та поширення ідей Об'єднаної Європи. **Основними видами діяльності є:** викладання й дослідження («Кафедри», «Модулі», «Центри досконалості»); дебати між представниками науково-педагогічних кіл та академічні обміни («Мережі» та «Проєкти»); підтримка діяльності організацій або асоціацій.

Підтримка надається на: **Модулі** – розроблення та викладання курсів, навчальних програм, присвячених ЄС та євроінтеграційній тематиці, обсягом не менше 40 годин, із подальшим включенням до навчальних планів і програм; **Кафедри** – викладацькі ставки обсягом не менше 90 годин для викладачів, науковців, що спеціалізуються на європейських студіях, розроблення нових та оновлення існуючих курсів євроінтеграційної тематики, наукові розвідки, керівництво дослідницькими проєктами з євроінтеграційної тематики; **Центри досконалості** – заснування та підтримка діяльності ресурсних центрів, утворених на базі університетів, із залученням асоціацій, мереж, фахових спільнот, з метою заохочення їх до проведення міждисциплінарних досліджень з питань європейської інтеграції та

поширення результатів їх діяльності через медіаресурси та комунікативно-інформаційні заходи. Напрямок діяльності: дебати та обміни. Підтримка надається на: **Мережі** – сприяння співробітництву міжнародних дослідницьких колективів (участь мінімум 5 різних країн), стимулювання академічної полеміки та міждисциплінарних досліджень, поширення результатів.

Проекти – активізація євроінтеграційного дискурсу через конференції, семінари, круглі столи, літні школи, опрацювання новітніх підходів і методологій дослідження, створення платформ для обміну знань з метою поширення кращих практик і досвіду; творення нового змісту. Напрямок діяльності: підтримка організацій або асоціацій. Підтримка надається:

Організаціям: з метою збору, осмислення, аналізу та поширення фактів і знань про Європейський Союз; активізації викладацької та тренінгової діяльності у сферах, що стосуються євроінтеграційних процесів, на рівні магістратури або в рамках підвищення кваліфікації.

Асоціаціям: задля організації та здійснення їх статутної діяльності, якщо вона пов'язана із євроінтеграційними студіями, поширенням інформації про Європейський Союз, сприянням активному громадянству. Ініціювати проекти Жана Моне можуть, у першу чергу, університети, а також асоціації, громадські організації, науково-дослідні установи, об'єднання науковців, викладачів, які спеціалізуються на ЄС, вивченні євроінтеграційних процесів, поширенні ідей Об'єднаної Європи; учасниками можуть бути як представники держав-членів ЄС, так і країн-партнерів на рівних умовах [9]. На сьогоднішній день програма Жана Моне діє в 61 країні світу; більше 700 університетів пропонують курси Жана Моне, які входять до їх навчальних планів. До мережі програми Жана Моне входять близько 1500 професорів, які щорічно викладають для більш ніж 250 тис. студентів в усьому світі, розроблено та викладається 2014 європейських модулів та курсів.

Україна бере участь у програмі Жана Моне з 2001 року. Створена база проектів Жан Моне та інших за участі партнерів та аплікантив з України [10]. Українські проекти за напрямом Жан Моне охоплюють таку тематику: фінансові аспекти європейської інтеграції, міждисциплінарні студії з європеїзації, європейське право і політика, успішні практики ЄС зі стійкої економіки, корпоративна соціальна відповідальність, європейський досвід у сфері демократії та врядування, екологічна відповідальність бізнесу, угода про торгівлю з ЄС – можливості, виклики та перспективи, концепція Європи, аграрна політика ЄС, крос-культурні порівняння України та ЄС в освітніх дослідженнях, захист довкілля, стійкий розвиток, мережева економіка, екологічна політика та екологічне право ЄС, управління конфліктами та кризовий менеджмент, соціальна згуртованість, якість вищої освіти та

освітніх досліджень, європейські бізнес-моделі, мовна політика ЄС, споживання та контроль безпечності харчових продуктів у ЄС, адаптація законодавства в Україні до ЄС, європейські цінності та ідентичність, медична освіта, європейські антитоталітаристські практики, енергоефективність, виклики безпеки, успішні практики з розвитку регіонів, підвищення конкурентоспроможності ЄС: циклічна економіка, врядування і політика ЄС з європейської інтеграції, європейський досвід з логістики та управління постачанням, європейський освітній простір: можливості та виклики для України, кримінальна політика Європейського Союзу, соціальна та економічна інклюзія біженців та мігрантів до Європейського Союзу: виклики для України, європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС, трансфер технологій, захист даних в ЄС, запобігання корупції, економічна безпека, кібербезпека та цифрова дипломатія ЄС тощо.

За результатами конкурсів попередньої програми Жана Моне у період з 2001 до 2013 рр. було профінансовано 27 проєктів. Ціль напряду Жан Моне в рамках Програми ЄС Еразмус+: активізувати євроінтеграційний дискурс; сприяти досконалості євроінтеграційних студій; залучати заклади вищої освіти до дослідження євроінтеграційних процесів; поширювати ідей Об'єднаної Європи.

Програма має три основні завдання: поширення знань про євроінтеграційні процеси, підвищення рівня поінформованості суспільства через заохочення університетів, кафедр, викладачів до викладання дисциплін з європейської інтеграції та проведення досліджень; активізація науково-теоретичних дискусій та громадських обговорень актуальних тем і проблем, осмислення сучасних феноменів європейської інтеграції, інтерпретація її минулого та пошук майбутнього шляхом організації науково-практичних конференцій, публічних дискусій і дебатів; підтримка навчальних та науково-дослідних закладів, асоціацій, мереж, що спеціалізуються на європейських студіях.

Отже, уперше українські університети та експерти були задіяні в програмі Жана Моне в 2001 р. З цього часу розроблені та викладалися такі модулі програми імені Жана Моне: два в **Донецькому національному університеті** – «Основи європейського права» (2001 р.), «Результати та перспективи європейської та науково-технологічної інтеграції» (2002 р.); один в **Ужгородському національному університеті** – «Розширення ЄС та Європейська політика сусідства (2005 р.); два в **Донецькому державному університеті управління** – «Європейська економічна інтеграція» (2006 р.), «Європейська соціальна політика та моделі соціального партнерства» (2009 р.). Також реалізовано три проєкти за напрямом «Підтримка інформаційної та дослідницької діяльності»: один – «Українська та європейська синергія: прозорість, мережевість та розбудова спроможності в сфері студій європейської інтеграції в Україні» (2008 р.) – за участі **Всеукраїнської**

громадської організації «Українська асоціація європейських студій», другий – «Архітектура залучення європейської безпеки: інтеграція, співпраця чи конфронтація» (2008 р.) – **Донецьким державним університетом управління**, а також третій реалізує Міжнародна асоціація інституційних студій – «Безпека людей та стратегія безпеки: інституції та політики в європейській перспективі» (2010). 2 проєкти напряду Професор/Кафедра програми Жана Моне – **Національного університету «Києво-Могилянська академія»** – «Європейський Союз та сусідство: на шляху до асоціації ЄС та України», 2010 р. (Jean Monnet Chair: The EU and its Neighbourhood. Towards the association between the EU and Ukraine (ENTA)); **Донецького державного університету управління** – «Сучасні проблеми економіки та бізнесу ЄС», 2010 р. (Jean Monnet Chair: Modern problems of EU's economy and business).

З 2011 року діяли такі проєкти. В **Національному університеті Києво-Могилянська академія** діяли програма «Пропагування європейських студій в Україні» та Європейський центр досконалості в НаУКМА (відповідальний Роман Петров). У **Донецькому державному університеті управління** діяли Європейський центр досконалості (відповідальна Людмила Батченко) та модуль «Міжкультурна Європа: розмаїття та соціальне згуртування» (відповідальна Ірина Сікорська). В **Рівненському інституті слов'янознавства Київського славістичного університету** – модуль «Європейські публічні комунікації: практики для країн європейського сусідства» (відповідальний Антон Шинкарук). В **Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана** реалізовували модуль «Адвокація європейської інтеграції» (відповідальний Віктор Чужиков). В **Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича** – проєкт «Всебічне вивчення європейської інтеграції» (відповідальний Анатолій Круглашов). **Міжнародна асоціація інституційних студій** здійснювала проєкт «Співпраця між ЄС та Україною щодо управління кризами та зменшення ризиків: обмін кращими практиками, створення спроможності» (відповідальна Тетяна Маляренко).

До резервного списку було включено **Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України** – проєкт «Система врядування в ЄС та розвиток громадянського суспільства в Україні» (відповідальний: Володимир Стрельцов) [11].

П'ять проєктів від України перемогли у конкурсі 2012 р. Серед них Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, модуль «*Інноваційно-інвестиційний розвиток ЄС*» (відповідальний Віктор Чужиков), Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, кафедра «*Європейська модель регіонального розвитку*»

(відповідальний Віктор Чужиков), Таврійський національний університет імені Володимира Вернадського, модуль «*Стратегія європейської інтеграції України в Східному Партнерстві*» (відповідальна Ольга Ярош), Херсонський інститут економіки та права, модуль «*Економічна конвергенція України та ЄС*» (відповідальна Валентина Покотилова), Чорноморський державний університет імені Петра Могили, підтримка інформаційної та дослідницької діяльності «*Європейська інтеграція: впровадження європейських стандартів та принципів в Україні*» (відповідальний Михайло Багмет).

За результатами конкурсу 2013 р. серед 199 обраних для фінансування проєктів було також п'ять українських. Зокрема, переможцями стали Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, модуль «*Занурення в ЄС: тренінги для вчителів*» (відповідальна Наталія Чепурна), Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, модуль «*Погляд на стосунки між Європейським Союзом та Україною: сусідство чи членство?*» (відповідальна Ірина Насадюк), Національна академія державного управління при Президентові України, проєкт «*Підвищення популярності та привабливості європейських студій в Україні*» (відповідальна особа Ігор Грицяк, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, проєкт «*Університетські курси з європейської економічної інтеграції*» (відповідальний Олександр Шнирков), Міжнародна асоціація інституційних студій, підтримка інформаційної та дослідницької діяльності «*На шляху до більш стійкого європейського сусідства: співпраця в галузі безпеки та управління поточними і майбутнім загрозами на стратегічній європейській орбіті*» (відповідальна Тетяна Маляренко).

Серед останніх вдалих проєктів варто згадати наукову розвідку Чорноморського національного університету імені Петра Могили за Програмою ЕРАЗМУС+ Жана Моне Модуль «*Кращі європейські практики з водної безпеки задля досягнення цілей сталого розвитку*», який триватиме три роки. Київський національний університет імені Тараса Шевченка теж став переможцем програми Європейського Союзу ERASMUS+ (Жан Моне) та з вересня 2019 р. відкрив Центр досконалості Жана Моне на базі Інституту міжнародних відносин. Діяльність Центру спрямована на реалізацію проєкту «*Поглиблений розвиток європейських студій в Україні: міждисциплінарний підхід*». Термін реалізації – 2019-2022 рр. Завданнями проєкту є сприяння розвитку освітньо-наукової діяльності, а також удосконалення процесів викладання, обміну думками і досвідом щодо функціонування ЄС в економічній, політичній, правовій та комунікаційній сферах; поширення та роз'яснення даних щодо Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом; розширення взаємодії з різними групами українського суспільства з метою популяризації знань про діяльність ЄС.

Академічним координатором проекту став керівник Центру Олександр **Шнирков**, керівником секції політики ЄС – директор Інституту міжнародних відносин Валерій **Копійка**, керівником секції права ЄС – професор кафедри порівняльного і європейського права Ксенія Смирнова. Проект передбачає перетворення Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка на методологічний центр з відкритими освітніми ресурсами у сфері європейських студій. Проект сприятиме дослідженням і дискусіям про сучасні тенденції розвитку ЄС, європейську політику щодо Східної Європи з акцентом на відносинах ЄС–Україна, а також залученню різних цільових груп за межами Інституту міжнародних відносин до отримання додаткової фахової інформації щодо функціонування ЄС в економічній, політичній, правовій та комунікаційній сферах. Цільовими групами проекту стали студенти, які не спеціалізуються на європейських студіях, учні старших класів, дослідники, державні службовці, представники громадських організацій, широка громадськість.

Заснування трьох Європейських центрів досконалості в Україні – це не межа. Представниця Темпус-офісу в Україні Олена Оржель певна, що кількість центрів необмежена: так, у Франції таких центрів значно більше, ніж у Британії. Центр виникає тоді, коли є ентузіаст, який готовий його створювати, і тоді, коли в ньому є потреба, коли можна довести, що є дійсно та спільнота, яка цікавиться європейською інтеграцією, яка готова працювати в цьому центрі.

Донецький національний університет управління отримує гранти Жана Моне з 2006 р. та пройшов всі необхідні рівні - від модуля до центру досконалості. Зокрема, в 2006-2009 рр. у виші викладався модуль «Європейська економічна інтеграція», а в 2009-2012 роках – «Європейська соціальна політика та моделі соціального партнерства». У 2010 р. університет заснував кафедру Жана Моне з дослідження проблем економіки та бізнесу ЄС, відтак отримав право на заснування Європейського центру досконалості. Керівниця центру Ірина Сікорська впевнена, що його створення допоможе донести ідею євроінтеграції до якомога більшої кількості студентів, які навчаються на різних факультетах. Зміст всіх курсів, які стосуються європейської тематики, буде змінено, відповідно до останніх оновлень законодавства та політики сусідства. Автор статті кілька років був співробітником Центру досконалості Жана Моне Донецького державного університету управління. В рамках Центру було запроваджено навчальну дисципліну «Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства». Вивчення цієї дисципліни (автор був академічним координатором) сприяло прагненню студентів до участі в євроінтеграції, розумінню ідей соціального прогресу в Європі, адаптації до інших культур та європейських соціальних стандартів і норм. Метою вивчення дисципліни

було надання базових теоретичних знань зі сфери соціальної політики, особливостей європейської соціальної інтеграції, моделей соціального партнерства, набуття навичок аналізу соціальної політики щодо різних груп громадян та соціальних подій, вивчення європейської моделі соціальної політики і соціального партнерства, дослідження соціальної політики ЄС щодо різних груп громадян, розгляд основних документів, що регулюють питання соціальної політики в ЄС, формування практичних навичок наукового аналізу соціальних процесів і соціальної інтеграції. Методологією цієї дисципліни було компетентнісно-орієнтоване навчання студентів і міждисциплінарний підхід до викладання, з використанням досліджень у сферах політології, права, економіки, соціології, державного управління, культурології, міжнародних відносин з питань євроінтеграції. В результаті у студентів були сформовані якісні знання про європейську соціальну політику і соціальне партнерство, усвідомлення мотивів щодо успішної євроінтеграції України, набуття практичних навичок у досягненні європейських соціальних стандартів для ефективного розв'язання проблем зайнятості, гендерної рівності, мультикультуралізму, заохочення студентів до соціальної злагоди, активної громадянської (життєвої) позиції та особистісного розвитку, формування почуття європейського громадянства, заснованого на розумінні й повазі до прав людини і демократії, заохочення толерантності та поваги до інших людей і культур. Засвоєння дисципліни дозволило визначити зацікавленість, активність і готовність студентів до практичної участі в процесах євроінтеграції. Дисципліна «Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства» викладалася студентам освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальностей «Менеджмент природоохоронної діяльності», «Управління проектами в підприємстві» і «Соціологія». Курс був розрахований на 108 годин, з них 40 годин аудиторної роботи. Викладачами дисципліни були професори Ніна Діденко та Ігор Тодоров, доценти Оксана Чугріна та Оксана Міхеєва. В рамках проекту викладачі курсу здійснили ознайомчий візит до Варшавського університету.

Отже, метою програм Жана Моне є розширення знань з питань євроінтеграційних процесів, але не лише. Відповідно до умов конкурсу, університет має подати якісну проєктну пропозицію – розробити певні наукові дослідження, які давали би розуміння про роботу певних інституцій в ЄС. Програма Жана Моне містить три рівні. На першому університет повинен розробити навчальний модуль, присвячений одному з аспектів євроінтеграції. Другий рівень передбачає створення кафедри Жана Моне, на якій викладатимуться кілька курсів. Третій рівень – заснування при вищій школі Європейського центру досконалості, який об'єднуватиме кілька різнопрофільних дисциплін. Розмір гранту, який надається університету, залежить від рівня, на який він претендує. На проведення модуля виділяється

максимум 21 тисяча євро на три роки, на створення кафедри – 45 тисяч євро, для заснування центру досконалості – 75 тисяч євро. При цьому гранти повинні становити лише 75 відсотків від необхідної суми, ще 25 має профінансувати сам університет. Ця програма, безумовно, підвищує престиж університету.

Європейські демократичні цінності є результатом тривалого шляху людства до самоповаги. Їхнє інституційне закріплення стало підґрунтям всебічних здобутків людської цивілізації протягом останніх понад двохсот років. Процес ствердження демократичних цінностей не був прямим і однозначним. Прихильність західного світу саме цим спільним цінностям забезпечила руйнацію тоталітарних режимів, принаймні в Європі, наприкінці ХХ століття. Жорсткі виклики спільним демократичним цінностям поставили перед демократичним світом першочергове питання адекватної відповіді на зухвалу російську агресивну політику. Перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога над агресором можливі винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей, і реалізація програм Жана Моне в Україні є в цьому важливим чинником.

Список використаних джерел

1. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія/ Ф.Г.Ващук, І.В.Артёмов, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.; Іноваційний університет: концепція становлення і розвитку: монографія / І.В.Артёмов, І.П.Студеняк, О.М.Слюсаренко та ін. За заг.ред. І.В.Артёмова. Ужгород, ДВНЗ «УжНУ», 2016.
2. Головка-Гавришева О. Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти: моногр. / Оксана Головка-Гавришева. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 218 с.
3. Діденко Н.Г. Європейський досвід забезпечення якості вищої освіти: проблеми та можливості адаптації в Україні // Management of higher education quality: problems and prospects [collection of scientific papers: edited of Victor Oliynyk]. London: IASHE, 2017. P.82-83
4. Лиман І., Константінова В. Співпраця України з ЄС в проєкті програми ЕРАЗМУС+ «Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на основі європейських стандартів та рекомендацій // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український щорічник з європейських інтеграційних студій. Вип. II. Луцьк, Терен, 2019. С. 206-214.
6. Петров Р.А. Поняття «транспозиція» права як складова процесу приведення законодавства України у відповідність до «acquis» Європейського Союзу//Право України. 2013. №6. С. 70-76.

7. Сікорська І.М. Мультикультурна освіта у сфері державної політики в країнах Вишеградської четвірки. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/multikulturna-osvita-u-sferi-derzhavnoyi-politiki-v-krayinah-vishegradskoyi-chetvirki>
8. Червякова О. Розвиток громадянського суспільства в умовах євроінтеграції в Україні // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український щорічник з європейських інтеграційних студій. Вип. III. Луцьк, Терен, 2019. С. 320-328.
9. Менассе Р. Коротка історія європейського майбутнього, або Чому ми повинні заслужити свій спадок. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Menasse_Korotka_istoriya_europejskoho_majbutn.htm
10. Програма Жана Моне в Україні. URL: <http://www.erasmusplus.org.ua/erasmus/zhan-mone.html>
11. Erasmus+ Project Results Platform. URL: <http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/>
12. Сайт Європейських Комісій. URL: http://eacea.ec.europa.eu/lfp/funding/2011/selection/selection_jean_monnet_kal_2011_en.php
13. Програма Жана Моне: «європеїзація» українських університетів URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3>

REFERENCES

1. Vashchuk, F.H., Art'omov, I.V., & Vashchuk, O.M. (2011). *Intehratsiya v yevropeys'kyu osvityniy prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy [Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects]*. Uzhhorod: ZakDU [in Ukrainian]; Art'omov, I.V., Studenyak, I.P., & Slyusarenko, O.M. (2016). *Inovatsiynyy universytet: kontseptsiya stanovlennya i rozvytku [Innovative University: the Concept of Formation and Development]*. I.V. Art'omov (Eds.). Uzhhorod DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
2. Holovko-Havrysheva, O. (2008). *Pravove rehulyuvannya sotsial'noyi polityky u Yevropeys'komu Soyuzi: teoretychni aspekty [Legal regulation of social policy in the European Union: theoretical aspects]*. L'viv: Vydavn. tsentr LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
3. Didenko, N.H. (2017). *Yevropeys'kyy dosvid zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity: problemy ta mozhlyvosti adaptatsiyi v Ukrayini [European experience in ensuring the quality of higher education: problems and opportunities for adaptation in Ukraine]*. V. Oliynyk (Eds.). *Management of higher education quality: problems and prospects* (pp. 82-83). London: IASHE [in Ukrainian].
4. Lyman, I., & Konstantinova, V. (2019). *Spivpratsya Ukrayiny z YES proektu prohramy ERAZMUS+ «Systema zabezpechennya yakosti osvity v Ukrayini: rozvytok na osnovi yevropeys'kykh standartiv ta rekomendatsiy [Cooperation of Ukraine with the EU in the draft program ERASMUS + "Quality assurance system of education in Ukraine: development based on European*

standards and recommendations]. *Ukrayina – Yevropeys'kyi Soyuz: vid partnerstva do asotsiatsiyi: Ukrayins'kyi Shchorichnyk z Yevropeys'kykh Intehratsiynykh Studiy – Ukraine - European Union: from partnership to association: Ukrainian Yearbook of European Integration Studies, II, 206-214* [in Ukrainian].

5. Petrov, R.A. (2013). Ponyattya «transpozytsiya» prava, yak skladova protsesu pryvedennya zakonodavstva Ukrayiny u vidpovidnist' do «acquis» Yevropeys'koho Soyuzu [The concept of "transposition" of law as part of the process of bringing the legislation of Ukraine in line with the "acquis" of the European Union]. *Pravo Ukrayiny – Law of Ukraine, 6, 70-76* [in Ukrainian].

6. Sikors'ka, I.M. Mul'tykul'turna osvita u sferi derzhavnoyi polityky v krayinakh Vyshegradskoyi chetvirky [Multicultural education in the field of public policy in the Visegrad Four countries]. (n.d.). *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/multikulturna-osvita-u-sferi-derzhavnoyi-politiki-v-krayinah-vishegradskoyi-chetvirki> [in Ukrainian].

7. Chervyakova, O. (2019). Rozvytok hromadyans'koho suspil'stva v umovakh yevrointehratsiyi v Ukrayini [Development of civil society in the conditions of European integration in Ukraine]. *Ukrayina – Yevropeys'kyi Soyuz: vid partnerstva do asotsiatsiyi – Ukraine - European Union: from partnership to association, III, 320-328* [in Ukrainian].

8. Menasse, R. Korotka istoriya evropeys'koho maybutn'oho, abo Chomu my povynni zasluzhyty sviy spadok [A Brief History of Europe's Future, or Why We Should Deserve Our Legacy]. (n.d.). *ji-magazine.lviv.ua*. Retrieved from http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Menasse_Korotka_istoriya_europejskoho_majbutn.htm. [in Ukrainian].

9. Prohrama Zhana Mone v Ukrayini [Jean Monnet Program in Ukraine]. (n.d.). *erasmusplus.org.ua*. Retrieved from <http://www.erasmusplus.org.ua/erasmus/zhan-mone.html> [in Ukrainian].

10. Erasmus+ Project Results Platform. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/> [in English].

11. Sayt Yevropeys'kykh Komisiiy [The European Commission Website]. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://eacea.ec.europa.eu/llp/funding/2011/selection/selection_jean_monnet_kal_2011_en.php [in English].

12. Prohrama Zhana Mone: «yevropeyzatsiya» ukrayins'kykh universytetiv [Jean Monnet Program: "Europeanization" of Ukrainian universities]. (n.d.). *dw.com*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3> [in Ukrainian].